

14-18. Beelden vertellen

Monument voor de Martelaren van de beide Wereldoorlogen – (54)

Schaarbeek

Praktisch

- Adres: Karabiniersplein – 1030 Schaarbeek
plan
- Bereikbaarheid:
Trams 25 – halte Meiser
Bus 62 & 63 – halte Meiser
- Voor een optimale leesbaarheid niet u de bundels best samen links
in de uiterste bovenhoek.

Inhoud

- De juiste antwoorden bij de observatiefiches zijn aangeduid in het blauw.
- Je vindt bijkomende vragen in een kadertekst om samen met de leerlingen mondeling te overlopen.
- Na de oefeningen vind je bijkomende informatie om met je leerlingen op bepaalde thema's dieper te kunnen ingaan.
- Het staat je natuurlijk vrij om enkel deze informatie te selecteren die je het meest bruikbaar acht voor jouw leerlingen. Het belangrijkste is om de leerlingen er toe te brengen het monument grondig te observeren.

Thema's die aan bod komen

- Een kijk op het leed van de oorlog.
- Patriotten en het verzet

In de buurt van...

' Monument voor de Genietroepen – (56) – Schaarbeek

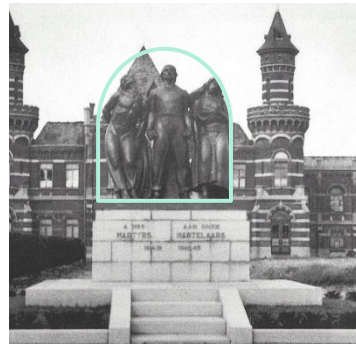

Monument voor de Martelaren van de beide Wereldoorlogen

De omgeving van het monument

- Kijk eens goed rond je. Welke beschrijvingen passen bij het monument?
  - We kunnen het van ver zien
  - We kunnen het niet van ver zien
  - Het staat in een groene omgeving
  - Het staat tegen een muur
  - Het is gelegen langs een drukke baan
  - Het staat op een rustige plaats
- Wie komt hier vooral voorbij? voetgangers auto's
  - ▶ Staat het monument volgens jou mooi in zijn omgeving? JA / NEE

- Observeer de foto hiernaast. Je ziet het monument vlak voor de inhuldiging in 1956.
  - Staat het gebouw vandaag nog steeds achter het monument? JA / NEE
  - Welk gebouw van onderstaande foto's stond achter het monument? Kruis aan.

Het Klein Kasteeltje

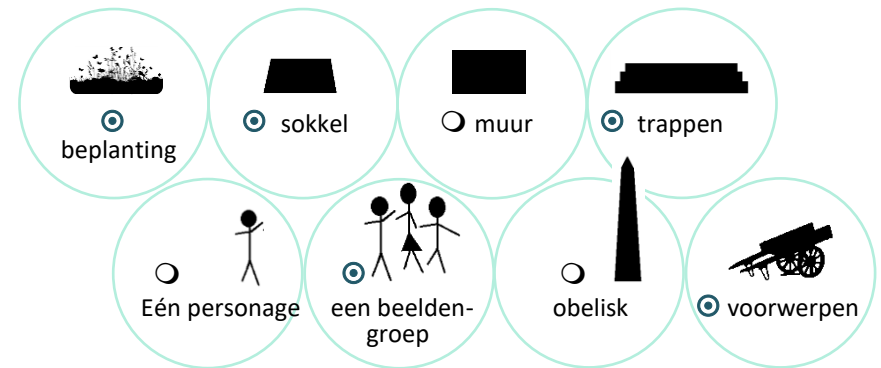

De Nationale Schietbaan (Tir national)

De vorm en de samenstelling van het monument

- Het monument is...
  - complex: het bestaat uit verschillende elementen en het vraagt veel tijd om het te observeren.
  - eenvoudig: het bestaat uit weinig elementen, en je begrijpt snel wat het belangrijkste is om naar te kijken.

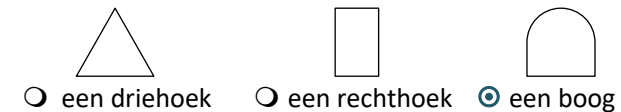
- Welke elementen kan je terugvinden op het monument? Kruis aan.

- Het monument is...

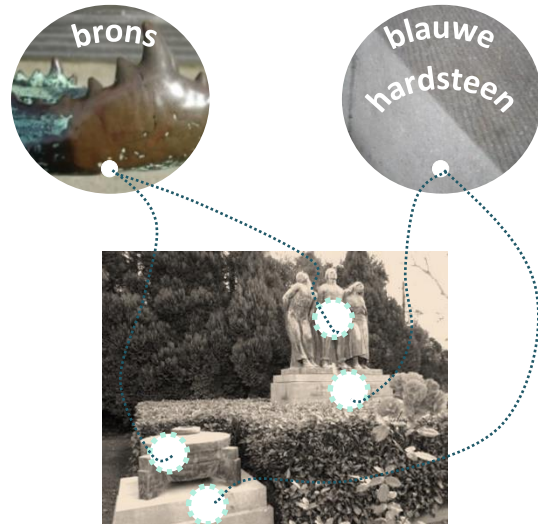
- In welke vorm past het monument het best?

Teken je gekozen vorm op de foto hiernaast.

De materialen en de makers van het monument

1. Twee verschillende materialen werden gebruikt voor het monument. Trek pijltjes naar het deel van de foto waar je volgend materiaal vindt.

2. Zoek de onderstaande handtekeningen. Kijk goed waar ze zich bevinden en welke woorden er nog bij staan. Verbind elke naam met de juiste omschrijving.

Het opschrift

1. Voor wie is dit monument opgericht? **Vul aan:** .... Aan onze **martelaars**....
2. Wat betekent dat woord? Kruis de juiste definitie aan.
  - iemand die lijdt of sterft om een bepaald doel te verdedigen
  - iemand die graag lange wandelingen maakt
  - iemand die andere mensen constant lastig valt
3. Ook de datum kan je terugvinden op de sokkel. Naar welke gebeurtenis verwijst die?
  - de Franse Revolutie
  - de Eerste Wereldoorlog
  - de onafhankelijkheid van België
  - de Tweede Wereldoorlog

De beeldengroep

Als inleiding kan je je leerlingen de houding van de drie personages laten mimen. Zijn er ongemakkelijke houdingen? En zo ja, welke?

1. aantal mannen : 2 - aantal vrouwen : 1
2. De gebeeldhouwde figuren staan dicht bij elkaar ver uit elkaar
3. Juist of fout?

Ze zijn helemaal aangekleed. ► JA / NEE		Ze dragen kleding uit de tijd van de oorlog. ► JA / NEE	
Ze zijn gedeeltelijk aangekleed. ► JA / NEE		Ze dragen kleding uit de oudheid. ► JA / NEE	
Ze dragen schoenen. ► JA / NEE		Ze hebben allemaal dezelfde houding. ► JA / NEE	

4. Welke twee figuren hebben dezelfde houding? Nr. ...1... en nr. ....3....
5. Noteer na elke beschrijving het nummertje van de juiste figuur. Let op! Er kunnen ook meerdere nummertjes bij een beschrijving staan. De figuur heeft...

een rechte houding	▶ 2	een hangende houding	▶ 1, 3
geplooiden benen	▶ 1, 3	stabiele houding met de twee voeten stevig op de grond	▶ 2
gesloten vuisten	▶ 2	open handen	▶ 3
het hoofd omhoog	▶ 2	een hangend hoofd	▶ 1, 3
open ogen	▶ 2, 3	gesloten ogen	▶ 1
weinig emotie	▶ /	veel emotie	▶ 1, 2, 3

6. Kijk eens goed naar het centrale personage (nr.2) en omcirkel de juiste woorden. Hij lijkt ... **vastberaden** - boos - bang - triestig - verontwaardigd - verslagen - **fier**
7. Hoe heeft men de figuren weergegeven?
- De lichamen zijn eerder: mager gespierd
  - In de afbeelding van de lichamen zijn er veel...
    - hoeken curves (zachte afrondingen)
8. Kijk ook eens aan de achterkant van het beeld.
- Waar zitten de figuren aan vast? **Aan een executiepaal.**
  - Kunnen ze vrij bewegen? JA / **NEE**
Waarom? **Hun lichaam en handen zijn met een koord aan de executiepaal vast gebonden.**
  - Wat gebeurt er met deze personen?
    - De personages aan de zijkant willen graag slapen, terwijl de persoon in het midden wakker blijft.
    - De personages aan de zijkant zijn doodgeschoten en de man in het midden wacht nog op zijn beurt.

De symbolen

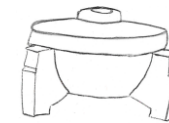
1. Duid aan welke symbolen je kan vinden op het monument.
2. Verbind ze vervolgens met het kadertje met de juiste betekenis.

Je kan me als een kroon op het hoofd dragen. Ik sta voor de roem en de overwinning. Van mij komt de uitspraak 'iemand lauweren'.

Ik brand voor eeuwig en ben het symbool van de herinnering/herdenking.

Je kan me gebruiken om iemand koelte toe te wuiven, maar veel martelaars en helden droegen mij ook op hun hoofd.

De boom die mij draagt symboliseert kracht, gezondheid en uithouding.

Mondeling

De kunstenaars van dit monument wilden een bepaald gevoel aan de kijker overbrengen. Welk gevoel roept dit monument bij jouw leerlingen op? Vrolijkheid – verdriet – wanhoop – verslagenheid – enthousiasme – boosheid – ongeluk – geen emoties....

De omgeving van het monument

Het *Monument voor de martelaren van de beide Wereldoorlogen* in Schaarbeek staat in een decor van planten en bloemen. Het is goed onderhouden en je krijgt als toeschouwer voldoende ruimte om het vanop afstand te bekijken. Anderzijds kan je het niet zien vanuit de verte, wat het een enigszins intiem karakter verleent. Het monument staat compleet verloren tussen een stadssnelweg en de imposante gebouwen van de VRT en de RTBF, een plaats waar niet veel voorbijgangers komen. Het beeld is losgerukt van zijn historische context. Je moet de geschiedenis van de buurt al kennen om te weten waarom het monument precies hier staat.

Oorspronkelijk werd het monument ingehuldigd in 1956 op de Nationale Schietbaan (Tir National). Op deze plaats werd in 1888 een legerkazerne gebouwd om schietoefeningen te doen. In 1963 werd de schietbaan opgedoekt en maakte ze plaats voor de gebouwen van de huidige VRT en RTBF die er vanaf 1968 hun intrek namen. Zo veranderde de omgeving van het monument ingrijpend.

Deze plaats heeft een enorme symbolische waarde. Tijdens de twee wereldoorlogen fusilleerden de Duitsers op de toenmalige schietbaan 296 burgers.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog werden er 35 burgers geëxecuteerd. De meest gekende waren Philippe Baucq, een Schaarbeekse architect, Edith Cavell, een Britse verpleegster. Beide werden doodgeschoten op 12 oktober 1915. Een andere bekende was Gabrielle Petit die op 1 april 1916 werd doodgeschoten (zie fiche *Monument voor Gabrielle Petit* – (12), en Pedagogisch Dossier nr.2 '14-18. Beelden vertellen').

Wat zijn patriotten?

Tijdens de Eerste Wereldoorlog werden burgers die verzetsdaden pleegden 'patriotten' genoemd, omdat zij hun daden deden in naam van het vaderland (lat. *patria*). De term 'verzetsstrijder' wordt pas tijdens de Tweede Wereldoorlog gebruikt. De patriotten van de Eerste Wereldoorlog bezorgden informatie aan de geallieerden, verspreidden clandestiene kranten, of brachten soldaten en andere vluchtelingen de grens over, maar pleegden geen actieve gewelddaden zoals tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Philippe Baucq (1880-1915)

Hij hielp gewonde soldaten de grens over naar het neutrale Nederland en hielp met het verspreiden van clandestiene post en kranten.

Edith Cavell (1865-1915)

Zij was een Britse en directrice van een verpleegsterschool in Elsene. Zij hielp geallieerde soldaten te vluchten naar Nederland en werkte voor de Britse geheime dienst.

Gabrielle Petit (1893-1916)

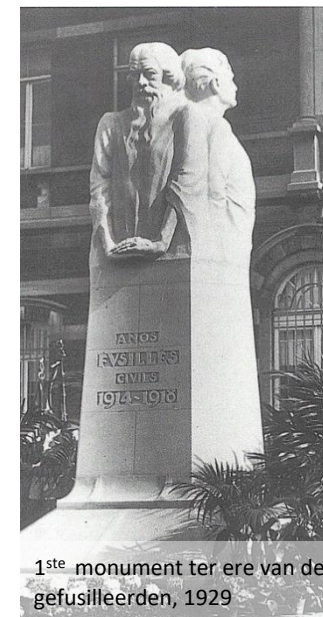

Zij hielp de geallieerden met militaire inlichtingen (bv. troepenverplaatsingen). Ze verspreidde ook clandestiene kranten.

De 35 geëxecuteerde patriotten werden ter plaatse begraven. Na de Wapenstilstand werden hun lichamen aan hun familie teruggegeven of naar hun oorspronkelijke gemeente gerepatriëerd. In 1929 werd voor de Nationale Schietbaan een monument opgericht om hen te herdenken. Tijdens de bezetting van WO II vernielden de Duitsers echter dit monument. Tijdens deze periode werden hier 261 verzetsleden door de Duitsers geëxecuteerd. Na de oorlog werd het grasveld waar ze begraven lagen omgevormd tot een gedenkplaats, het *Ereperk der Gefusilleerden*.

© Bel-Memorial

1ste monument ter ere van de gefusilleerden, 1929

© Lokaal Fonds – 'Maison des Arts', Schaarbeek.

Vorm en samenstelling van het monument

Het monument bestaat uit drie delen en is door het omringende groen gekadreed: een scherm van bomen op de achtergrond, strak getrimde hagen rondom. De beplanting, in al zijn groenvariëteiten, speelt dus een belangrijke rol. Centraal staat een bronzen beeldengroep van drie figuren op een sokkel in blauwe hardsteen. Via een trapje kan je het monument dicht benaderen. Links en rechts staat telkens een kleinere sokkel in blauwe hardsteen met daarop een bronzen urne. Het geheel is symmetrisch. De beeldengroep zelf past in de vorm van een boog. Het centrale personage is een beetje hoger als de andere en vormt tegelijk de symmetrieas.

Het is een vrij eenvoudig monument. Je blik wordt onmiddellijk getrokken naar de centrale beeldengroep, die de belangrijkste boodschap van het monument uitbeeldt.

De materialen en de makers van het monument

De beeldengroep is gerealiseerd in brons, een legering van koper en tin. De natuurlijke kleur van brons is goudbruin, maar omdat het materiaal onderhevig is aan vocht en CO₂, oxideert het koper en krijgt het een groen-grijze kleur met zwarte plekken. Brons wordt daarom vaak beschermd met een patinalaag. Deze laag kan gekleurd zijn, in functie van de smaak van de kunstenaar. Zelfs op oude zwartwit foto's zie je dat dit monument waarschijnlijk een beschermende patinalaag kreeg dat het een meer bruine kleur gaf.

Een monument ontstaat door een samenwerking van verschillende actoren. Hier is de beeldengroep uitgedacht door beeldhouwer Georges Vandevorde. Hij maakte een model in klei dat werd afgegoten in plaaster. Het plaasteren model werd vervolgens in brons gegoten door de *Fonderie Nationale des bronzes*, dat zijn werkplaats had in de Stephensonstraat in Schaarbeek. Hun handtekeningen vind je dan ook terug op de beeldengroep. Het architecturale geheel in blauwe steen is ontworpen door architect Henri Jacobs (zoon), maar zijn handtekening ontbreekt.

Om het brons vorm te geven dient het te worden gesmolten en gegoten in een mal. In tegenstelling tot wat men vaak denkt zijn de monumentale bronzen beelden hol en niet massief. (zie Pedagogisch Dossier nr.2: '14-18. Beelden vertellen')

Het opschrift: wat herdenken?

Dit monument is opgedragen aan de martelaren.

Zoals je aan de data kan merken, is het monument opgedragen aan de slachtoffers van de twee wereldoorlogen. In tegenstelling tot vele andere herdenkingsmonumenten is bij dit monument de referentie naar de Tweede Wereldoorlog niet later toegevoegd, omdat het monument werd ingehuldigd in 1956.

De beeldengroep: beschrijving en interpretatie

Het merendeel van de herdenkingsmonument in België en Frankrijk is opgericht voor soldaten en stelt hen dan ook voor. Brussel neemt hier een speciale plaats in. Er werd in de hoofdstad niet of amper gevochten, de soldaten waren ver aan het front, maar de bevolking leed telkens zwaar onder de Duitse bezetting. Op hun manier pleegden zij verzet tegen de Duitsers, vaak met de inzet van hun leven. Aan deze martelaren is dit monument opgedragen.

De personages worden niet afgebeeld als overwinnende helden, maar als slachtoffers die voor een vuurpeloton staan: de kleren zijn gedeeltelijk afgezakt en de handen gebonden.

Het is eveneens een 'compact' monument: de personages staan dicht op elkaar. De houding van de man en de vrouw aan de buitenkant valt op. Ze kregen net het fatale schot, waardoor hun lichaam inzakt. De man centraal is nog niet geraak. Hij houdt zich recht, de vuisten gebald, benen iets uit elkaar en de voeten stevig op de grond. Zijn blik is naar boven gericht. Trots wil hij tonen dat hij niet bang is om te sterven.

Stilistisch gezien, wordt de compactheid van het monument benadrukt door de massieve uitwerking van de personages, wiens lichamen zijn samengesteld uit gebogen lijnen. Het daglicht glijdt over deze lijnen en wordt niet tegengehouden door hoekige vormen.

De symbolen rondom de beeldengroep

De urne met de eeuwige vlam aan weerszijden van het monument symboliseert de eeuwige herdenking.

Bibliografie

- BEL-MEMORIAL, *Site ter nagedachtenis van degenen die hun leven voor hun land gegeven hebben*: <http://www.bel-memorial.org/>
- DEROM (P) (e.a.), *De Beelden van Brussel*, Pandora, Antwerpen, 2000, p. 201-205.
- Van Ypersele (L.) et Claisse (S.), *La mémoire de 1914-18 à Bruxelles in Bruxelles en 14-18 : la guerre au quotidien*, Cahier de La Fonderie nr.32, La Fonderie, Brussel, 2005.
- Over het ereperk:

http://www.irismonument.be/nl.Schaarbeek.Auguste_Reyerslaan.A001.html

Colofon

Redactie en iconografische opzoekingen

Stéfane Antoine, Catherine Balau, Nathalie Curinckx, Céline Debatty, Charlotte-Amalie Gillissen, Isabelle Ledoux, Annabelle Nuyttens, Hans Vandecandelaere: *Erfgoedklassen en Burgerschap, vzw Paleis van Keizer Karel*.

Coördinatie

Elisabeth Gybels: *Erfgoedklassen en Burgerschap, vzw Paleis van Keizer Karel*.

© Verantwoordelijke uitgever

Stéphane Demeter, vzw *Paleis van Keizer Karel*

Met dank aan

Erfgoedklassen en Burgerschap dankt Robin Van Damme, stagiair tijdens de ontwerpfase van de fiches, voor zijn diepgaande kennis over het onderwerp.

Datum: oktober 2014 – herwerking juni 2017